

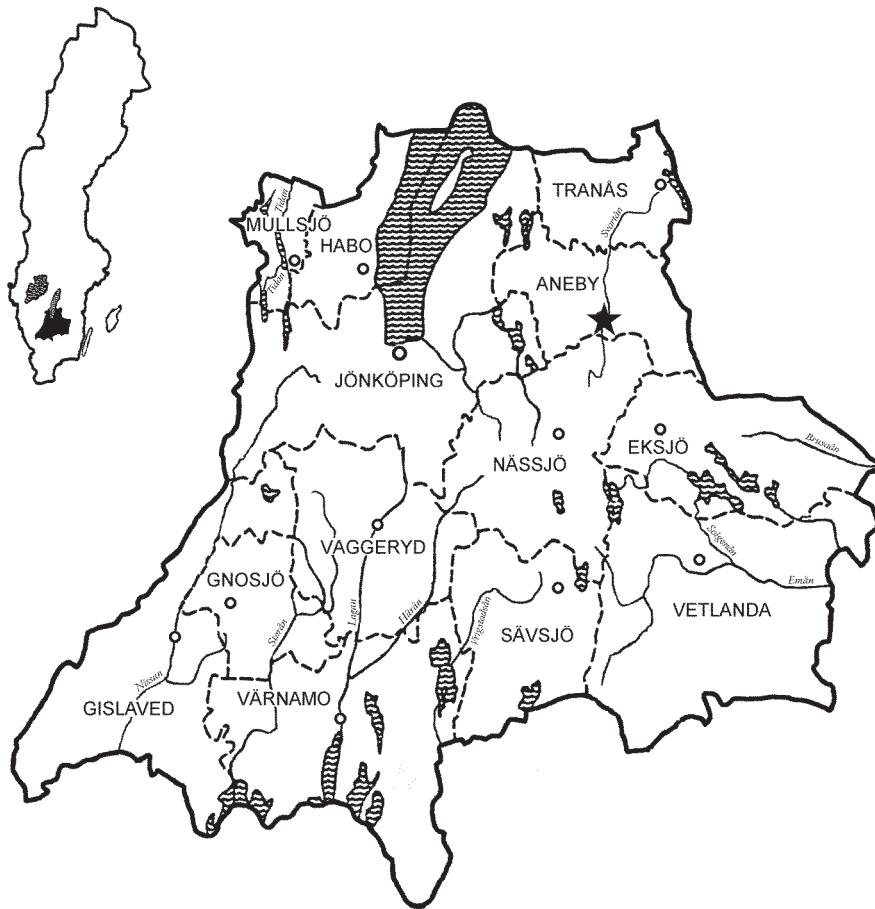
Grunden till en träkyrka?

Arkeologisk förundersökning runt Bredestads kyrka inför dräneringsgrävning, Bredestads socken i Aneby kommun, Jönköpings län

Grunden till en träkyrka?

Arkeologisk förundersökning runt Bredestads kyrka inför
dräneringsgrävning, Bredestads socken i Aneby kommun, Jönköpings län.

Rapport, foto och ritningar: Susanne Haltiner Nordström
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

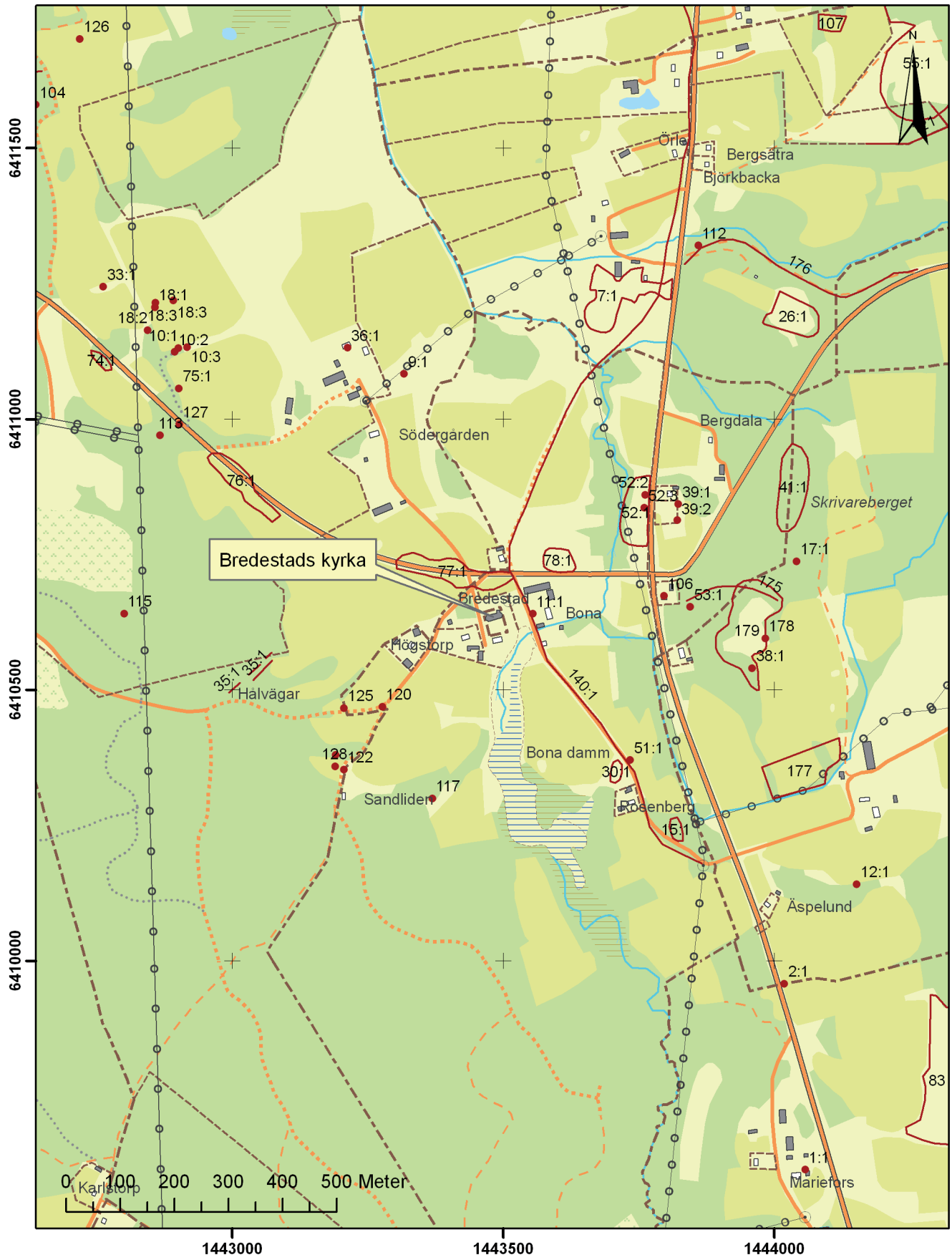
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2010

Innehåll

Inledning.....	5
Metod och målsättning	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Tidigare undersökningar.....	6
Resultat.....	6
En äldre kyrka.....	7
Fynd.....	8
Sammanfattning.....	8
Åtgärdsförslag.....	9
Administrativa uppgifter.....	10
Referenser.....	10
Tryckta källor.....	10
Arkiv.....	10
Kartunderlag.....	10

Bilagor

- Bilaga 1. Karta över förundersökningsområdet.
- Bilaga 2. Ritning över den påträffade grundmuren på norra sidan av Bredestads kyrka.

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7E21. Skala 1:10 000

Inledning

Under hösten 2009 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning inför en planerad dräneringsledning runt Bredestads kyrka, Aneby kommun. Den schaktade ytan uppgick till ca 380 m². Beställare var Aneby kyrkliga samfällighet. Fält- och rapportansvarig var Susanne Haltiner Nordström.

Metod, målsättning och omfattning

Förundersökningsområdet utgjordes av ett 140 löpmeter långt schakt runt kyrkan samt två utlopp i östlig riktning utanför kyrkogården. Schaktets bredd invid kyrkväggen var 2,4 m i marknivå och 1,6 i botten. Schaktens djup var 1,4 m. Vid källaren under sakristian var djupet ca 2 meter. Ytan schaktades i omgångar med en mindre grävmaskin. Undersökningens syfte var framför allt att skapa ny kunskap om kyrkans äldsta byggnadsfaser.

Topografi

Bredestads socken ligger i Jönköpings läns nordöstra del och socknen är en av de minsta till ytan. Landskapet präglas av höglänt skogsmark, på norrsluttningen av småländska höglandet. Bredestads kyrka ligger i den vackra Bredestadsdalen med Bonaån strax nedanför kyrkan.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Bredestadsdalen har en komplex kulturmiljö med lämningar efter människors verksamheter från flera tusen år. Av den anledningen har området klassats som riksintresse (RI 82) och är alltså ett av de områden i Jönköpings län som anses ge en god bild av länets kulturhistoria. Märkligt nog finns inte järnåldersgravfälten medtagna i riksintresseområdet, inte desto mindre är de av största vikt för förståelsen av områdets betydelse. Ortnamnet Bredestad utgör dessutom ett äkta sta-namn med rötter i järnåldern. Väster om kyrkan genomkorsas riksintresset av en äldre vägsträckning med nord-sydlig riktning, RAÄ 54. Detta är en del av den s.k. kungsvägen från Kalmar som via Vetlanda, Eksjö och Bredestad anslutit till Östra Holavedsvägen i Säby och vidare mot Linköping. Äldsta skriftliga belägg för namnet Bredestad finns från omkring 1300 (Jansson & Kristensson 2004).

Öster om kyrkan, på gårdsplanen till Bona gästgiveri står en runsten i sekundärt läge. Troligen har den stått i anslutning till den gamla kungsvägen eller vid bäcken. Runstenen, Sm 127, är sönderslagen men det finns delar av ett ristat kors och namnet Håkan kan utläsas. Håkan är inte direkt ovanligt i runinskrifter, men det är

helt klart att det inte hör till de vanligaste namnen under vikingstiden. Ofta förknippas de med hög börd, något som också ligger i betydelsen av själva namnet *hár* ”hög” och *kon(r)* ”ättling”, alltså högättlingen eller högättad (Agertz & Varenius 2002).

Att en runsten finns i området förstärker intrycket av platsen som en statusmiljö. Det kan alltså ha varit personer ur samma släkt som byggde långhuset, som beskrivs nedan, reste runstenen och som några generationer senare lät uppföra en stenkyrka. Dessförinnan kan en träkyrka ha stått på platsen eftersom det är känt att många romanska stenkyrkor haft en föregångare av trä. Inte sällan byggdes dessa första generationens kyrkor på mark tillhörande en vikingatida eller tidigmedeltida stormansgård, kanske för att fylla funktionen av gårdskyrka.

Själva stenkyrkan är från 1100-talet och är enligt sägen byggd på en offerkulle. Den medeltida kyrkan utgörs av långhus, kor och en rund absid i öster samt kyrkogård. Kyrktornet tillkom på 1600-talet då även långhuset förlängdes till nuvarande storlek. Under 1700-talet byggdes en nu riven klockstapel. På 1800-talet tillkom sakristian och vapenhuset samtidigt som koret byggdes om. Under 1900-talet har kyrkan renoverats tre gånger (Haas 2005).

Tidigare undersökningar

Vid en undersökning år 2000 av RAÄ 78 framkom enstaka härdar och avfallsgropar från yngre järnålder–vikingstid. Inom ytan framkom också ett skärvestenslager som innehöll rester efter härdar, bålplatser, kanske järnframställningsugnar eller ässjor. Fynden bestod av ugnsvägg, keramik, vävtyngder, knivar och pärlor. Under skärvestenslagret påträffades ett treskeppigt långhus, ca 26–28 m långt och 8–10 m brett. Huset hade svagt utåtbuktande väggar, avsmalnande gavlar och troligtvis flera ingångar. Takstommen i huset har burits av fyra bockpar och mellan tre av dessa fanns stolphål efter mellanväggar, vilket delat in huset i flera rum. Det största rummet med en central eldstad återfanns mitt i huset. Dateringarna placerar huset i perioden 600–900 e.Kr. (Jansson & Kristensson 2004).

Resultat

Schakten runt den östra delen av kyrkan, runt koret, sakristian och ner mot den östra kyrkogårdsmuren visade inget av antikvariskt intresse. Här var det delvis uppgrävt sedan tidigare för vattenledningar och ledningar från stuprännorna. Likadant var det på den södra sidan av kyrkan. Ett antal större stenar framkom ca 1 meter ut från kyrkoväggen, stax intill dörren i den södra muren. Stenarnas funktion är oklar men det kan röra sig om någon form av extra stöd för väggen när man byggde ut kyrkan på 1600-talet. Marken var mycket lerhaltig vilket har gjort att regnvatten har svårt att rinna

FIGUR 2. Den påträffade grundmuren som löper parallellt med långhusväggen till den nuvarande kyrkan. Foto från öster.

bort från kyrkan.

På den norra sidan, intill trappan ner till källaren under sakristian, påträffades en begravning. På ca 1 meters djup under torven låg delar av en kista och ett kranium. Allt kunde ligga kvar på plats och någon ytterligare åtgärd vidtogs inte.

En äldre kyrka

Längs med den norra muren, mellan det östligaste kyrkfönstret och det nordvästra kyrkohörnet, framkom en rad med stenar. Totalt var stenraden 15 m lång men stenmaterialet och byggnadstekniken såg olika ut på olika sträckor av muren. I den östra delen, som tolkats som den äldsta, var stenmaterialet natursten, kantiga stenar, blandade små stenar med större, 0,1–0,7 m stora. Fyllningen mellan stenen bestod av brun humus. Sträckan på detta parti var ca 5,5 meter och den låg under och längs med väggen till den äldsta delen av kyrkan som tillkom på 1100-talet.

Vid skarven till utbyggnaden av långhuset, som gjordes på 1600-talet, ändrade den framtagna nya muren karaktär och stenarna var större, ca 0,4–1,0 m. På en sträcka av ca 3 m hade stenarna även spår av pust/bruk på över- och yttersidan. Sedan vidtog större (0,4–1,0 m) rundad natursten utan bruk eller puts. Den sistnämnda stenraden var 5 m lång och låg tydligt en bit ut från kyrkväggen, 0,1–0,3 m, och riktningen ändrades mot nordväst.

Hela stenraden kan inte höra till en äldre kyrka. Raden är för lång, 15 m, och det är inte troligt att den yngre stenkyrkan var mindre än sin föregångare. Stenmaterialet väster om skarven till 1600-tals kyrkan får anses vara sten som flyttats eller som lagts strax intill muren som ett försök att ge hela kyrkan stöd vid nybyggnationen. Stenraden fortsatte även ”runt hörnet” på den västra muren fram till vapenhuset.

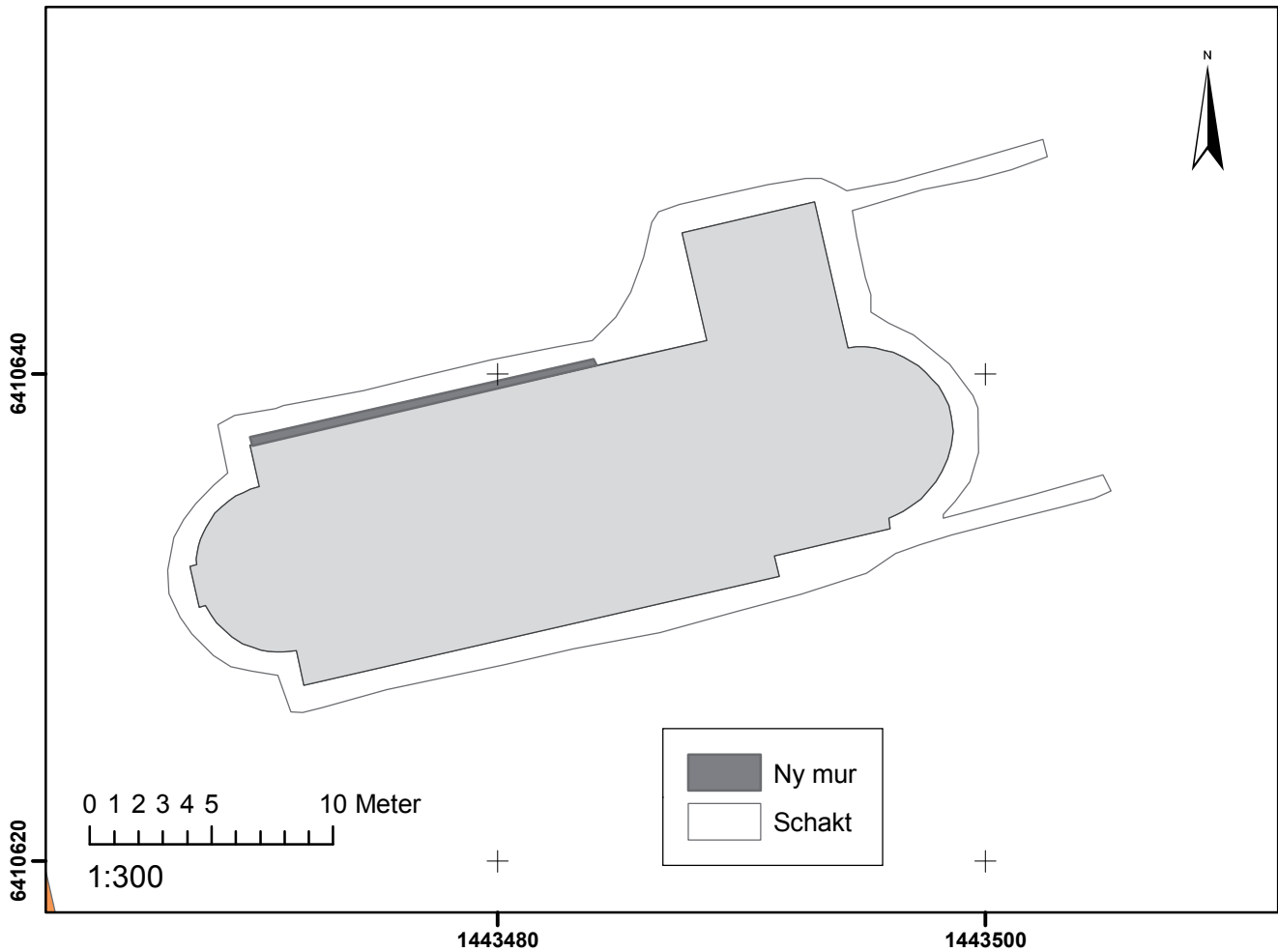
Hur kan då denna föregångare till stenkyrkan ha sett ut? Troligen var det en träkyrka antingen byggd av liggande timmer eller med stående timmer, en så kallad stavkyrka. Stenar lades på marken som grund till den blivande kyrkan och på dessa låga murar placerades en ram, kallad syll, av trä. Här fästes så hörnstolparna som bar upp hela konstruktionen. Vägglankorna ställdes i syllen, med en not som var den konstruktion i ramen som gjorde det möjligt att skjuta in plankorna så att de stod upp. Vägglankorna var flathuggna, på insidan plana och på yttersidan kulliga. På ovensidan av väggen låg hammarbanden, även de med en inhuggen ränna, där vägglankorna skjutits in. I hammarbandet var även takkonstruktionen fäst.

Kyrkan har troligen även då haft ett långhus och ett mindre kor i öster. Kyrkan kan ha varit smyckad med mönster som skurits in i träväggarna och på gavlarna upp mot taket, se figur 3. I Norge har många av de bevarade stavkyrkorna rika utsirningar med slingrande djur i den så kallade Urnesstilen, se figur 4.

FIGUR 3-4. Detalj av grundmuren. Foto från väster respektive öster.

FIGUR 5. Schakt upptagna runt kyrkan samt läget för den påträffade muren.

Fynd

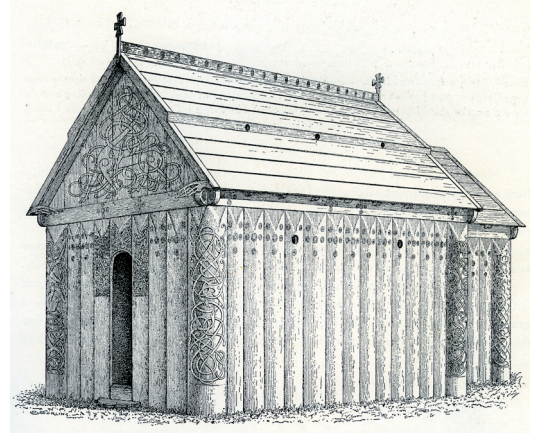
Inga fynd påträffades inom förundersökningen.

Sammanfattning

Under hösten 2009 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning inför dränering runt Bredestads kyrka. Endast intill den norra väggen påträffades något av antikvariskt intresse. Här framkom en parallell stenrad eller stengrund strax intill den nuvarande långhusväggen. Stengrunden var sammanlagt 15 meter lång, men den bestod av olika stenmaterial och var uppbyggd på olika sätt. Tolkningen av grunden är att den tillhört en tidigare kyrkobyggnad. Eftersom delar av den stående kyrkan kommer från slutet av 1100-talet–början på 1200-talet har det troligen handlat om en träkyrka. Delen av grunden som låg jämsides med det ursprungliga långhuset var 5 meter och har troligen burit upp en träsyll i vilken hörnstolpar och väggplankor varit fästade. Kyrkan har antingen byggts av stående eller liggande timmer och om man betänker Bredestadsbygdens läge och betydelse så ligger ett antagande om en stavkyrka nära till hands. Tyvärr så påträffades inga fynd.

Åtgärdsförslag

Länsstyrelsen och Länsmuseet har gemensamt kommit fram till att lämningen av den tidigare kyrkogrunden kan ligga kvar orörd under det grus som kommer att läggas på plats. Inga vidare åtgärder kommer att vidtas.

FIGUR 6. Ett försök till rekonstruktion av Hemse stavkyrka på Gotland. Ur Ekhoff.

FIGUR 7. Nordväggen på Urnes stavkyrka i Sogn i Norge. Ur Hauglid.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:	431-13589-09
Jönköpings läns museums dnr:	311/2009
Beställare:	Aneby kyrkliga samfällighet
Fält- och rapportansvarig:	Susanne Haltiner Nordström
Fältpersonal:	Jörgen Gustafsson
Fältarbetstid:	2009-11-05–2009-11-23
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Aneby kommun
Socken:	Bredestads socken
Fastighetsbeteckning:	Bredestads kyrka
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad 7E2i
Koordinater:	X 641052 Y 144300
Teknik:	Manuell inmätning
Undersökningsyta:	380 m ²
Tidsperiod:	1000–1100-tal

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

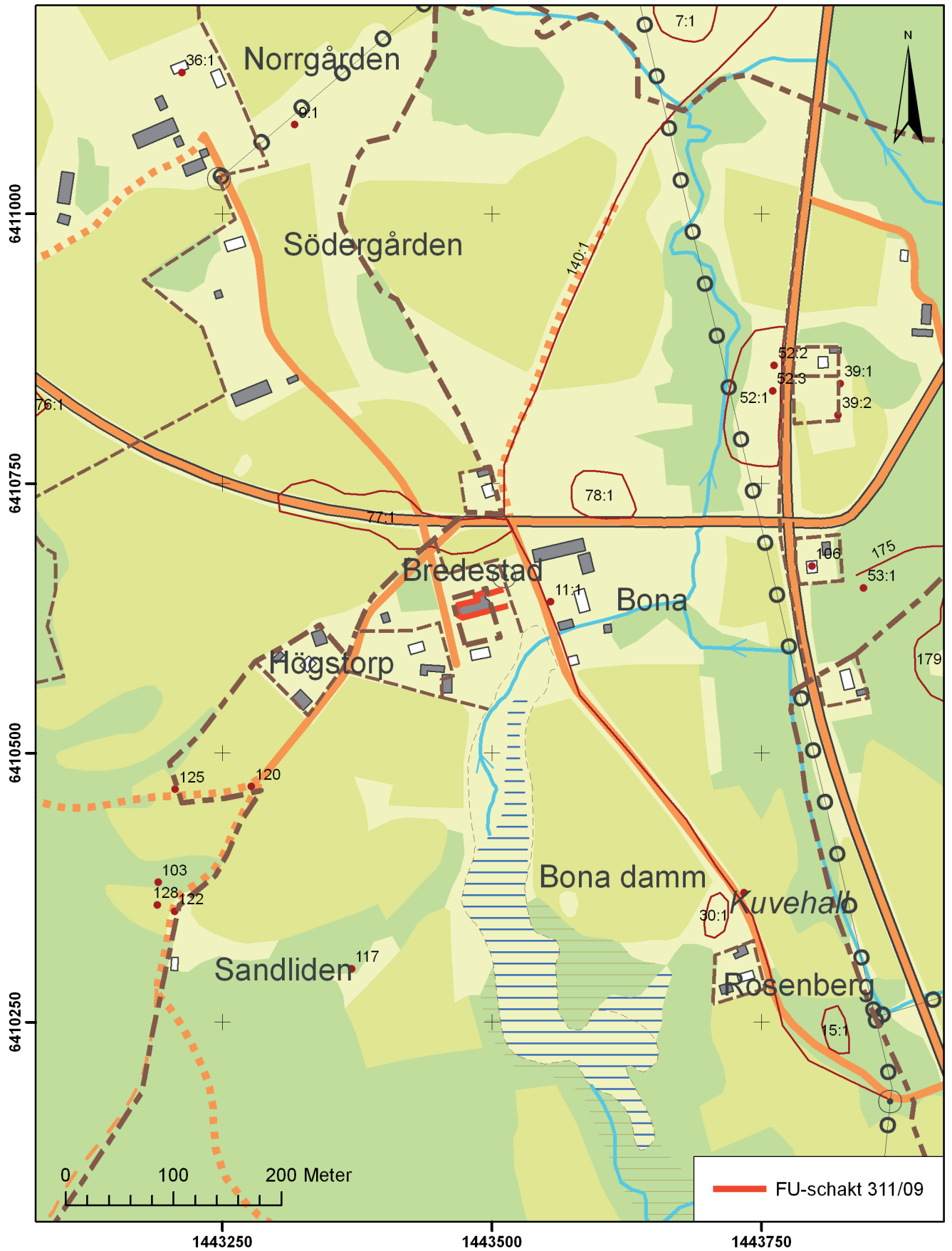
- Agertz, J. & Varenius, L. 2002. *Om runstenar i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder 2002. Jönköping.
- Ekhoff, E. 1914–1916. *Svenska stavkyrkor*. Stockholm.
- Haas, J. 2005. *Bredestads kyrka*. Jönköpings läns museum byggnadsvårdsrapport 2005:35. Jönköping.
- Hauglid, R. 1969. *Norske stavkirker*. Oslo.
- Jansson, K. & Kristensson, A. 2004. *Knutpunkt Bredestad*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2004:36. Jönköping.

Arkiv

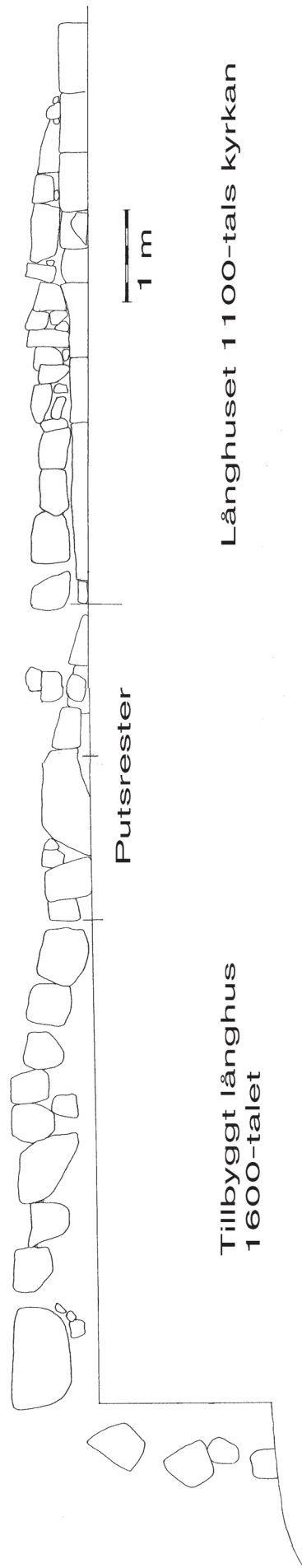
Jönköpings läns museum.

Kartunderlag

Ekonomiska kartan blad 7E2i. Skala 1:10 000.

Förundersökningsschakten runt kyrkan markerade med rött.

Ritning av den påträffade stenraden utanför den norra sidan av Bredestads kyrka. Den östra delen har tolkats som resterna efter en äldre träkyrka.

Under hösten 2009 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning inför dränering runt Bredestads kyrka. Endast intill den norra väggen påträffades något av antikvariskt intresse. Här framkom en stengrund strax intill den nuvarande långhusväggen. Stengrunden var sammanlagt 15 meter lång. Tolkningen är att den tillhört en äldre kyrkobyggnad. Eftersom delar av den stående kyrkan härrör från slutet av 1100-talet eller början på 1200-talet har det troligen handlat om en träkyrka. Kyrkan har antingen byggts av stående eller liggande timmer och om man betänker Bredestadsbygdens läge och betydelse så ligger ett antagande om en stavkyrka nära till hands.